

Historizmus — regény — történelem

„A regényírás jobban hasonlít a történelemíráshoz, mint többnyire gondoljuk. Az események közötti összefüggések, az egyes esetek megválasztása, sőt — bonyolultan tudatos regények esetében — az eljárások és előfeltevések érvényességét illető, beépített székszis mind olyan kérdéseket vet fel, melyeket a történelem-filozófus a történelem magyarázatával kapcsolatos problémaként ismer.“ Frank Kermodé-tól, a neves angol esztétától idézi ezt a véleményt a *Kompország katonái* című Simonffy András-regény, illetve dokumentum-montázs egyik kritikusa (Simon Zoltán) az *Alföldben*. Ugyanez a folyóirat, amely egyre igényesebb szerkesztésével, összeállításával emelkedik a nem csupán vidéki átlag fölé, nemrég a Marosvásárhelyen élő, a *Vatrát* Romulus Gugával együtt szerkesztő Dan Culcer jegyzeteit közölte a mai román prózáról. Culcer az utóbbi évek — részben magyarra is lefordított s főként az Európa gondozásában kiadott — román regényeit veszi számba, de visszatér a közvetlen előzményekre is: „A háborút követő két évtized irodalma a *historizmus*, olykor az *értékesítés* gyors és heveny körtüneteit mutatja, s ennek nyomai a kortárs szövegekben is föllelhetők, ha az írók a maradandóság terhére a kelleténél többet áldoznak a pillanatnak.“ Ezt a gyermekbetegséget nőtte ki az új román prózairódomal java, melyből a marosvásárhelyi kritikusk mindenekelőtt George Bălăiță *A világ két napban* című regényét emeli ki (Kolozsvári Papp László fordította, ihletetten), de szól Constantin Ţoiu *Tornác vadszözlővel* című könyvéről is, valamint Marin Preda, Ivasiuc, Augustin Buzura, D. R. Popescu, Nicolae Breban, Guga, Sorin Titel, Mihai Sin, Radu Petrescu, sőt a legfiatalabbak műveiről. A cikkíró jelzi azt az utat, amelyet a szerzők tudatában, illetve a könyvekben a realizmusfelfogás az ún. utópisztikus realizmusmodellől a „faggató realizmusig“ megtett. Ebbe tartozik egy, valószínűleg szélesebb körben érvényes, egyetemes jelenség: „az irodalom magára vállalja bizonyos humán tudományok szerepét. Különösen a regény, amikor nem minden kockázat nélkül átveszi a történetírás vagy a szociológia funkcióit, amelyeket ezek a diszciplínák különféle okokból nem látnak el.“ (Ebből a szempontból érdemel figyelmet, ugyancsak az *Alföld* 1981. novemberi számából, *A mai szovjet próza* című szemleciikk, abban Feliks Kuznyecov vélemények reprodukálása, miszerint Szmirnov, Markov, Zailgin, Abramov, Proszkurin, Ajtmatov alkotásaiban „az irodalom történelemfilozófiai és etikai bátorodása“ a közös jellemző.)

„Ha igaz az — írja Dan Culcer —, hogy az ember a mértéke mindennek, és az irodalom tárgya az emberi sors, lévén ez történelmi és etimológiai értelemben politikai sors, a regény feladata, hogy élénk tárja a politikai antropológia valamely személys látomását. A román regény, főképp az utóbbi évtizedben, erre törekszik nagy felelősségtudattal a történelemnek és a politikának abban a világában, amelynek sorsdöntő látomását a csontja velejéig átérzi.“ Különösen fontos ez, tehetjük hozzá Dan Culcer eszmeifuttatásához, saját tapasztalatainkra és jó néhány felmérésre, más folyóiratok (*Mozgó Világ*, *Élet és Irodalom*, *Tiszatáj*, *Életünk*, *Jelenkor*, *Kortárs* stb.) közleményeire támaszkodva, az újabb nemzedékek, a legfiatalabbak szempontjából. A mai magyarországi prózában ugyancsak meghatározó szerepet betöltő újabb történelmi regények fogadtatása jellemző ebben a tekintetben. Cseres Tibor *Parázna szobrok* című, nemcsak formailag, de gondolatilag, összefüggés-keresésben is rendhagyó, illetve új etikai rendet alakító könyve kapcsán írja a fiatal Mező Ferenc az *Új Írás* 1981. júliusi számában: „Milyen sokáig éltem, éltek — s talán élnek is — a velem egykorúak szinte történelmi tudat nélkül, pontosabban, inkább azzal a hamis tudattal, hogy a magyar történelem nem kérdések, kínzó, szinte eldönthetetlen dilemmák, eleven képződmények, hanem megnyugtatóan lezárt tények gyűjteménye. Elfojtott emlékek, megmagyarázhatatlan események ballasztját hordozva minden féligazságban megkapaszkodtam, hogy elfelejthessem, amit nem is ismerek igazán, hogy az éppen kínálkozó magyarázatokba belenyugodjak, még mielőtt tudatosítanám szorongásaim, bizonytalanságom valódi

okát. [...] Panaszra persze nincs okunk — joggal mondják apáink, nagyapáink. S dehogy baj, hogy az egyetlen háború, amelyben részt vettem, az Illés- és az Omega-rajongók között dült. Nem pótolhatatlan veszteség, hogy jeles lehettem történelemből, pedig csak a forradalmakat tudtam, hiszen »ez a lényeg, a fő vonal«. S annak a gránátnak is, amelyik november harmadikán becsapódott Pest környéki falunkba, ugyan mennyi esélye volt, hogy éppen a kertészkedő apjának segítő kisfiút találja el? Távoli robbanása, anyám hisztériás zokogása s a furcsán recsegő rádió, vad kutyák és részeg emberek mellett, elfelejtésre ítélt gyermekkori emlék — sokáig. S vajon nem védeni, kímélni akartak-e az anyámnak, apámnak betegségeikről panaszkodó férfiak — a Don-kanyart, a Kárpátokat, Szibériát emlegetve —, mikor a legszörnyűbb részleteknél lehalkították a hangjukat.“ Hasonlóan veti fel a kérdést Berkes Erzsébet is, a *Kompország katonái* kritikájában, az *Élet és Irodalomban*: „Már két nemzedéknyien vagyunk, akik beleszülettünk egy világba, egy történelmi értékrendbe, amelyben naprakészen el is lavírozgattunk, de anélkül, hogy pontosan tudnánk: honnan és merre? Ó, próbálkoztunk mi — 40-es évekből — különféle nyomozással, de egészen senkinek sem hittünk: a tankönyvvel apáink írták és bírálták, apáinkat mi bíráltuk (ha még éltek); Z.-nek félig hittünk, mert túl soká volt hadifogoly; Q.-nak a másik felét hittük, mert őt *aztán* lecsukták; X.-nek csak néhány percentet, mert mindig zsiros állásokban feszített; Y. pedig ne legyen olyan nagyon igazlító, ha egyszer elhagyta az országot. Sokan földadták a nyomozást, sokan kiegyeztek a felökkel, mások hozzá se fogtak, majd kiderül, mondták közönyösen. De bármi mellett döntöttek is: felnőtt-korú nemzedék történelmi önismerete maradt hiányos.“

A társadalmi-történelmi nyomozás, az önismeret ma egyre nélkülözhetlenebb része az új háborúkat elkerülni akaró, de emberi méltóságát kereső nemzedékeknek. Ennek szolgálatában állnak a nagy népszerűsége szert tett emlékiratok (a *Magvető Tények és tanúk* sorozatában Kádár Gyula és Bárczy János második világháborús memoárja vezet talán a bestseller-listán). E kérdéskörben az egyik legexponáltabb magyar író, a *Hideg napok*, a *Parázna szobrok* és az *En, Kossuth Lajos* szerzője, Cseres így jellemzi a műfajt, így vall a felelősségről: „Legszemélyesebb magunk, históriáink, kapcsolataink vagy azok hiánya, történelmi sikereink és farkasvakságaink, elmulasztott s megragadott lehetőségeink, szövetségeink, elárulataink és árulásaink, bel- és külviszállyaink, felelősségünk és lelkiismeretünk krónikái. S még ma is csak épül a híd, illeszkednek az elemek. Történelmi késedelmeink, az egymásra utalt közép-európai népek közös mulasztásainak felszámolása a cél. Mert a túlpartra senki sem juthat magamagában.“ (*Magyar Nemzet*, 1981. május 31.) Száraz György pedig, mint „egyműfajú“ drámaíró, esszéista és kitűnő, harcos és higgadt publicista, a történelmi drámáirós nehézségeit panaszolja fel az *Élet és Irodalomban*, a tényismeret hiányából adódó műfaji nehézségeket, a befogadás problémáit. Itt olvashatjuk „megalomán“ mondatát is (az ő kifejezése): „történelmi tapasztalat dolgában »nagyhatalom« vagyunk. Élünk hát ezzel a tapasztalati anyaggal — a magunk és mások javára.“

Cseres Tibor, illetve Száraz György nemzedéke mögött már ott sorakoznak a fiatalabbak, könyvek sorával: „Bereányi Géza *Legendáriuma*, Lengyel Péter *Cseréptörése*, Balázs József *Magyarokja*, Nádas Péter *Egy családregény vége*, Dobai Péter *Tartozó élete* említhető ennek igazolására, de a felsorolás hosszabban is folytatható, különösen ha a novellákat is számba vesszük.“ (Simon Zoltán) Más számbavételekből, saját olvasmányainkból egészíthetjük ki a névsort, például Esterházy Péterrel, Ördögh Szilveszterrel, Spiró Györggyel...

Kántor Lajos

A SZTOA LÉPCSŐI (Time, 1981. 22.)

Egyelőre még csak néhány lépcső, és az alapkövek láthatók. De ezek — egy régen elpusztult épület maradványai — az utóbbi évtized legjelentősebb görögországi régészeti felfedezései közé tartoznak. Az amerikai és a görög régészek ugyanis megtalálták az ókori Athén egyik híres épületének, a Tarka Csarnoknak — Sztoa poikilé — helyét és maradványait, azét az épületét, amely a

görög demokrácia szülőhelye volt. I. e. 460 körül épült, és ez volt a legelső remek építmény, amelyet a perzsa támadások nyomán romokban heverő városban emeltek. Az Agora — vagyis a piactér — északnyugati részén kapott helyet, és mészkőből építették, dór oszlopos homlokzata nyitott volt, három oldala zárt lévén, nyáron árnyékot, télen menedéket nyújtott. Előadásokat, sőt cirkuszi mutatványokat is tartottak benne. (Apuleius például leírja, hogy itt nézte végig egy kardnyelű mutatványait.)

Az Agorán levő hat más csarnok egyike, a Tarka Csarnok onnan kapta nevét, hogy falait a korszak legnagyobb művészi díszítették freskókkal, amelyek mitológiai és történelmi jeleneteket ábrázoltak: a fény győzelmét a sötétség fölött, vagyis a görögök diadalát a perzsaikon. A Tarka Csarnokot szépművészeti galériának, háborús emlékműnek és építészeti modellnek tekintették.

„Építészeti stílusa eszményien alkalmazkodott a mediterrán éghajlathoz és a nép karakteréhez — írja róla egy elismert ókor kutató. — A kettő abban a különleges kémiai folyamatban egyesült, amely nagy civilizációkat szokott teremteni.“ Ez az épület adott nevet a sztoicizmusnak. Falai között bizonygatta Zénón, hogy az élet semmit sem számít, csak az erény és a józan ész, mert a racionális ember felülemelkedik az érzelmeken.

Az Agora feltárását az American School a görög kormánnyal történt meg-egyezés alapján ezelőtt ötven évvel kezdte meg, és azóta sok értékes emléket hozott felszínre, többek között egy i. e. 500-ból származó márványfejet, ún. *hermát*, Hermész istent ábrázoló állószobrot, melyet az athéniak a kapuk őrzésére szoktak állítani.

„Sok csodálatos dolog van, de semmi sem csodálatosabb, mint az ember“ — mondotta Szophoklész, és a Tarka Csarnok az európai civilizáció csodálatos kezdetének kézzelfogható bizonyítéka. „A civilizáció fókusza itt volt, és mindez itt keletkezett, ezen a negyvenholdnyi területen — mondja Homer A. Thompson, az agorai ásatások egyik vezetője. — Nem találtunk itt sok aranyat és ezüstöt, amivel dicsekedhetnénk, de felfedeztük az ókori athéni élet egész foglalatát.“ Ez minden kincsnél értékesebb.

B. A.

TŰNŐDÉS A MADÁCH-DÍJON, A TRÓPUSOKON, ÉRTEKEN... (Irodalmi Szemle, 1982. 4.)

„A komoly, nagy irodalmakban, amelyek benső mozgását erős közösségi értelmű törekvések határozzák meg, melyek értékrendje valóságformáló és működő feladatokat tölt be, ezekben az irodalmakban — s a környezetüket jelentő művészi életben — a díjkiosztások, a díjak odaítélése eseményszámba mennek — írja Duba Gyula, a posztonyi Irodalmi Szemle főszerkesztője. — Ez érthető. Az irodalmi-művészeti díj szellemi irányzatot és alkotói módszert hiteltelít, egyéni valóságzsemléletet és egyedi igazságlátást fémjeléz. Odaítélése szellemi csatározást, érvek és ellenérvek ütközését, a művészi igazság fejlődését és tisztulását jelenti. A díj oda-

ítélésének ténye azt jelenti, hogy a közösség elfogadja és értékeli az egyén teljesítményét és hozzájárulását a közös kultúrkincshez, befogadja véleményét, hangját, felismeréseit. Az odaítelt művészeti díj irányt mutat az alkotómunka folyamatában, eredményeket rögzít, minősít, igazságot az értéktérítés alkalma és módszere.“

A legutóbb kiosztott Madách-díj szerény visszhangjához fűzi ezeket a gondolatokat Duba Gyula, sürgetve a közvélemény hatékonyabb mozgósítását: „Értékeink, eredményeink amúgy is nehezebben — mert több áttétellel, körülményesebben — jutnak el a szélesebb érdeklődés, az egyetemesebb értékrend, a világ figyelmé elé. Ki tegyen érdekében, ha elsősorban nem mi — magunk? Sajnos, sokszor kell éreznünk: saját értékeinkkel szemben gyakran a legfelültebbek mi vagyunk.“

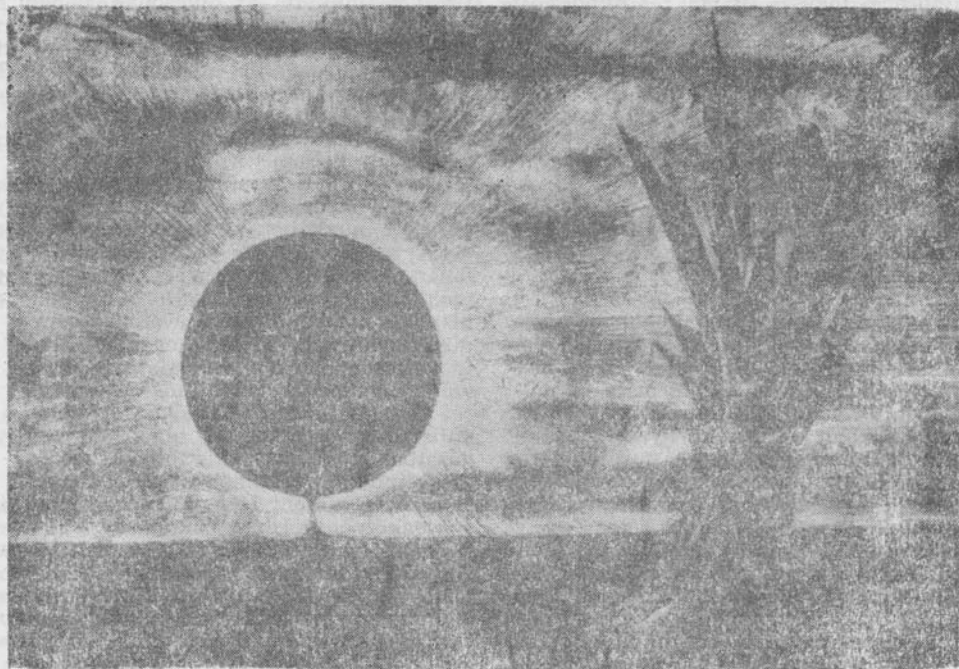
A legutóbbi két díjazott: Zalabai Zsigmond, *Tűnődés a trópusokon* című, könyvnyi tanulmányáért és Tóth Elemér, Vincent Sikula regényeinek a fordításáért. A fordításkötetéről több okból nem áll módunkban véleményt nyilvánítani (az eredetit nem ismerhetjük, magyar nyelvű változatát sem láttuk), Zalabai igényes poétikai munkája azonban minket is meggyőzött Duba irodalomszervezői aggodalmainak jogosságáról. Zalabai Zsigmond könyve nemcsak rendszerességével, tekintélyes bibliográfiájával tűnik fel az olvasónak, hanem az élő irodalomhoz kapcsolódó frissességével is; nem utolsósorban éppen ez biztosítja esztétikai eredetiségét. Nincs hely mindannak értelmezésére, amit a szerző a szóképekről, azaz szerinte „kettőskepekről“, „indexekről“, „ikonokról“, egyszerűen a trópusokról mond. Zalabai törekvéseiről és lehetőségeiről álljon itt egyetlen bekezdés az úttörő irodalomelméleti munkából: „A képvilág (s ezen belül a kettőskepek világa) történeti, tehát változó kategória is. E tényre munkánkban azonban csak utalhatunk, hiszen a magyar líra hét évszázados trópus-történetének, de akár egyetlen alkotó kettőskepeinek a vizsgálata is messze meghaladná e tanulmány témakörét és célját. Ebben a főként poétikai, stilisztikai, szemantikai alapozású dolgozatban nem törekedhetünk a kérdéskör tudománytörténeti feldolgozására sem. Arra viszont igen, hogy századunk szövegközpontú iskoláinak, modern poétikáinak az eredményeit hasznosítsuk. Az eddig fölmerült s az ezután fölvetendő kérdések, makacsul őrizve bonyolultságukat, több száz, sőt ezer év óta napirenden vannak, viták tárgyát képezik, megoldásra várnak; választ rájuk az összehangolt csoportmunka ad-

hat. Irodalomtudományi intézeten vagy tanszéken kívüli, tehát korlátozott munka- és kutatáslehetőségek között a »tünődés«-nek nevezhető dolgozat szerzőjének ezért az lehet csak célja, hogy vázlatot — majdani termékeny viták alapjául szolgáló vázlatot — készítsen a trópusokról, így szolgálva második anyanyelvünk: a költészet ismeretét és szeretetét.

E „második anyanyelv“ szolgálatáról olvashatunk elemző tanulmányt Duba Gyulától a *Szemlének* ugyanebben a számában. A *Költőesztéta Tözsér Árpád* című írás második részéből csupán egyetlen vonatkozást emelünk ki, összefüggésben az előbb idézettekkel: az érték, a változó érték fogalmát, illetve a viták szükségességét. Duba kitér Tözsér Árpád két (1963-as és 1972-es), más-más előjelű Fábry-elemzésére, s az utóbbit Kosztolányi „*Ady*-revíziójához“ hasonlítja. Duba Gyula nem vonja ugyan kétségbe Tözsér Fábry-revíziójának szükségességét, ám vitathatónak véli Tözsér kételeyeit Fábry Zoltán „irodalmisságát“ illetően, különösen az adott nemzetiségi feltételek között: „... a jogosulatlan kételemek is lehetnek szimptomatikusak, jelzései valaminek. Nyugtalanító módon a nemzetiségi irodalmi-történeti tudat és létezésük bizonyos törésére, szempontvesztésére és belső válságára utalnak. Fábry — és Forbáth — írói auten-

ticitását nem szükséges túlértékelni, de problematikussá tenni lehetetlen. Ezzel nemzetiségi valóságunk autenticitását és kifejezhetősége lehetőségességét vonnánk kétségbe. Ha egy esztétika, amely törvényeit irodalmunkból következteti, olyan értékrendet sugall, melyben Forbáth Imre költészete »problematikussá« válik, amelyben Fábry Zoltán író voltát bizonyítani kell — ha lehet! —, és ha ennek az esztétikának a képviselője olyan szkepticizmust szül, hogy »a szlovákiai magyar irodalom hatvanéves fennállása ellenére sem adott még az egyetemes irodalomnak Bartalis Jánoshoz, Dsida Jenőhöz vagy Tamási Aronhoz fogható nagyságokat«, ha Fábry nem »nagyság«, akkor ez azt is jelenti, hogy ami inspirációt, benső ösztönzést és emberi-írói tartást tud biztosítani számunkra nemzetiségi valóságunk, az kevés. — A szkepszis gyökerei Gömörország talajába nyúlnak, és a nagyvilág melegének és ragyogásának a fényében nyílik róluk az elégedetlenség virága. Ne nyessük le ezt a virágot, szárát is békén hagyjuk, s a gyökereit még meg is öntözzük a józan önfelmérés és helyzettudatosítás nedveivel.

Duba nem csupán Tözsérről vitázik (akit egyébként érdeme szerint méltat), hanem önmagával is. És ez ugyancsak szükségszerű. Gondoljunk például a mi újabb Gaál Gábor-értelmezéseinkre. **K. L.**

Csutak Levente grafikája